

AKCININKO TEISIŲ Į BENDROVĖS TURTAŲ PRIGIMTIES TEORINIAI IR PRAKTINIAI ASPEKTAI

Doktorantė Julija Kiršienė

Lietuvos teisės universitetas, Teisės fakultetas, Civilinės ir komercinės teisės katedra
Ateities g. 20, 2057 Vilnius
Telefonas 8–27 55 71 83
Elektroninis paštas Julija.Kirsiene@vdu.lt

Pateikta 2001 m. spalio 24 d.

Parengta spausdinti 2002 m. lapkričio 24 d.

*Recenzavo Lietuvos teisės universiteto Teisės fakulteto Civilinės ir komercinės teisės katedros vedėjas
docentas dr. Vytautas Pakalniškis ir šios katedros docentas dr. Leonas Virginijus Papirtis*

S a n t r a u k a

Akcininko ir bendrovės santykis šiuo metu yra itin aktualus ir įdomus Lietuvos teisės mokslui ir praktikai. Akcija yra finansinio turto rūšis, todėl straipsnyje pristatoma finansinio turto instituto genezė. Finansinio turto problema yra glaudžiai susijusi su juridinio asmens institutu. Juridinio asmens samprata yra kildinama iš fikcijos teorijos. Juridinės fikcijos padeda išsaugoti teisės sistemą, bet lemia naujas teisinius problemas.

Įstatymų leidėjas Civilinio kodekso 2.45 straipsniui išreiškė poziciją, kad akcininkas neišsaugo nuosavybės teisių į perduodamą bendrovei turtą, bet įgyja prievolinių teisių ir pareigų bendrovės atžvilgiu. Išsami akcinės bendrovės steigimo akto analizė įrodo, kad akcininko teisės į bendrovės turtą nėra įprastos prievolinės teisės. Šios teisės turi daug daiktinėms teisėms būdingų bruožų. Todėl akcininkų ir bendrovės santykiai turi būti itin detalai reguliuojami. Tačiau vien reguliuojant šio sudėtingo santykio problemas nebus išspręstos, labai svarbus teismų praktikos ir bendrovių teisės doktrinos vaidmuo.

Įvadas

Akcininko teisių į bendrovės turtą problema šiandien yra itin aktuali Lietuvoje formuojantis bendrovių teisės doktrinai. Nors Lietuvos įstatymų leidėjas nustatė, kad akcininkas neišsaugo nuosavybės teisių į bendrovės turtą, bet įgyja prievolinių teisių ir pareigų bendrovės atžvilgiu (CK 2.45 str.), teoriniu požiūriu tai nėra įprasti prievoliniai santykiai. Jie turi daug daiktinėms teisėms būdingų bruožų. Be to, praktikoje akcininkai bendrovės turtą dažniausia vertina kaip savąjį. Įstatymų, teisminės praktikos ir kitų šalių įstatymų bei bendrovių teisės doktrinos analizė rodo, kad bendrovių teisės doktrina jau taip griežtai nebeatskiria akcininko nuo bendrovės turto, kadangi bendrovė kaip ir akcija yra tik teisinės fikcijos, tai yra tam tikri juridiniai instrumentai, turintys tarnauti faktiniams visuomeniniams santykiams sureguliuoti, o ne vien tik pačiai teisės sistemai.

Lietuvos teisinėje literatūroje ši problema nėra aptarta, išskyrus nelabai gausią teismų praktiką, tačiau minėtos tendencijos ryškėja iš 2001 m. liepos mėnesį įsigaliojusio Civilinio kodekso normų.

Straipsnio tikslas yra atskleisti akcininko teisių į bendrovės turtą sudėtingumą, jų ir įprastų prievolinių bei daiktinių teisių netapatumą bei iš to kylančias praktines ir teisinius problemas.

Analizuojant šiuos teisinius santykius, siekiant išsiaiškinti akcijos, kaip vienos iš finansinio turto rūšių, instituto bei juridinio asmens fikcijos teorijos genezę pasitelktas istorinis

metodas. Siekiant atskleisti akcininko prievolines ir daiktines teises būdingus bruožus pasiremta civilinės teisės sistemos bei atskirų jos dalių teorine analize bei užsienio šalių autorių darbais. Praktines problemas geriausiai atskleidė Lietuvos teismų praktika.

1. Finansinio turto instituto genezė nuosavybės doktrinoje

XX a. pradžioje kapitalistinėse šalyse prasidėjo nauji ekonominiai procesai, turėję įtakos turciniams teisiniams santykiams ir visų pirma jų substratui – nuosavybei. Kapitalo centralizacija pasiekė iki šiol neregėtą mastą, kartu sukurdama naujas nuosavybės doktrinos kolizijas. Centralizuotas kapitalas nesiderino su prigimtinės, neribotos nuosavybės teisės idėja, akcinis kapitalas – su tradiciniu nuosavybės teisėje tiesioginiu nuosavo turto valdymu [1, p. 103].

Šių naujų reiškinų atsiradimas vertė iš esmės peržiūrėti daugelį jau susiformavusių teorinių teisių sampratų.

L. Duigutas savo darbuose pradėjo aiškinti nuosavybę ne kaip subjektinę teisę, o pirmiausiai kaip pareigą visuomenei [2, p. 160]. Jam pritarė Reneris, numatęs tokį nuosavybės doktrinos vystymosi kelią: „pirmiausiai, atsiras tokie nuosavybę reguliuojantys teisiniai institutai, kurie techniškai atims iš savininko turtą, antra, privati nuosavybė teisiškai bus pavaldi kolektyvinei valiai“ [3, p. 78].

Antrajame XX a. dešimtmetyje vokiečių teisininkas J. Hedemannas taip pat pabrėžė socialinę nuosavybės paskirtį bei savininko pareigas visuomenei. Jis įrodinėjo, kad nuosavybės kaip valdymo (*habens*) samprata doktrinoje užleidžia vietą nuosavybei kaip naudojimui (*nutzgevalt*). Jeigu anksčiau savininkas paprastai pats valdė savo turtą, tai šiuo metu kitų to turto valdytojų (ne savininkų) įtaka nuosavybei viršijo visas nusistovėjusios nuosavybės doktrinos ribas [4, p. 17].

Šiuos teorijos pasikeitimus lėmė vis labiau įsigalinti akcijų ir kitų vertybinių popierių nuosavybė daiktinės nuosavybės atžvilgiu. Taigi nusistovėjusi teisinė nuosavybės kaip statikos – ramybės būsenos samprata, reiškiamą žodžiais turėti, valdyti (tikraja šių žodžių prasme), pakeičiama nuosavybės kaip pastovaus judėjimo, dinamikos, funkcijos samprata. Taigi vietoj ramybės būsenos įsigali dinamika, vietoj „turėjimo“ – „naudojimas“, vietoj „daiktinės“ nuosavybės – „finansinė“ arba „komercinė“. O pastaroji nuosavybė reiškia, kad savininkas iš tos nuosavybės pasilieka tik vieną juridinį titulą pelno dalies [1, p. 135], o valdyti ją perduoda kitiems, taip, pasak J. Hedemanno, atlikdamas svarbią socialinę funkciją.

Ši kolektyvinės nuosavybės dominavimo samprata aiškiai priešpriešinama romėniskajam individualizmui. Vis dėlto „daiktinės“ ir „finansinės“ nuosavybės atskyrimas nėra vien tik vokiečių teisės teoretiko J. Hedemanno nuopelnas. Tiesiog dėl jau minėtų ekonominių procesų atsiranda poreikis pagrįsti finansinės nuosavybės prigimtį. Kadangi ši nuosavybė pirmiausiai susiformavo atsiradus akciniam kapitalui, tai pagrindiniu šios analizės objektu tampa akcija ir akcininko teisių į bendrovės turtą prigimtis.

Taip pat akivaizdu, kad šiuolaikinės nuosavybės teisės problemos kyla iš to, kad keičiasi įvairių nuosavybės formų lyginamasis svoris. Mažėja individualios nuosavybės reikšmė ir didėja kolektyvinės bei valstybinės nuosavybės formų reikšmė. Nuosavybės teisės samprata bei konstrukcijos, susiformavusios XVIII–XIX a., kuo toliau, tuo labiau virsta abstrakcijomis. Teorijos ir praktikos atotrūkis tampa vis akivaizdesnis.

Klasikinėje jurisprudencijoje nuosavybės teisė aiškinama kaip pilniausia asmens teisė į daiktą. Tokia nuosavybės teisės samprata yra perimta iš romėnų privatinės teisės [5, p. 198] ir įtvirtinta teisės aktuose. Tačiau tikrovėje įvairių nuosavybės teisės apribojimų daugumos šalių teisės aktuose nuolat daugėja ir, kaip pažymi žymus vengrų teisininkas G. Eörsi „Neribotos prigimties nuosavybės teisės principas nuolat juda link ribotos prigimties nuosavybės teisės principo“ [6, p. 243]. Šios problemos verčia ieškoti naujų nuosavybės teisės konstrukcijų. Turbūt labiausiai paplitusi iš jų yra nuosavybės teisės, kaip socialinės funkcijos, koncepcija.

Nuosavybės apribojimai tampa neatskiriamu nuosavybės teisės elementu, tačiau šių ribojimų turinys bei apimtis iš esmės priklauso nuo nuosavybės teisės objekto. Nuosavybės teisinio režimo individualizacija paprastai priklauso nuo nuosavybės apimčių ir nuosavybės teisės subjekto.

Be šių pasikeitimų, reikėtų paminėti taip pat ir tai, kad vis didesnę reikšmę įgyja kilnojami daiktai (vertybiniai popieriai ir t. t.) palyginti su nekilnojamaisiais. Kaip pažymėjo R. Savatier, „teisiniai instrumentai, kaip techninės abstrakcijos, išstumia materialius daiktus“ [7, p. 53]. Be to, nuosavybės teisės objektais vis dažniau tampa ne atskiri daiktai ar teisės, bet jų visuma. 2001 liepos 1 d. įsigaliojusio Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 1.110 straipsnyje įmonės ir turtiniai kompleksai išskiriami kaip civilinių teisių, taip pat ir nuosavybės objektai.

Iš Romos teisės taip pat buvo perimtas ir išplėtotas juridinio asmens konstruktas. Ilgainiui susiklostė įmonių bei kitokių juridinių asmenų teisė, suteikianti jų vadovybei specialią juridinę galią valdyti jai patikėtus išteklius; tai turėjo didžiulių praktinių padarinių, nes ši raida leido kauptis kapitalui. Svarbu atskirti kapitalistinį nuosavybės titulą nuo nekapitalistinio. Kapitalistinis nuosavybės titulas jungia valdymo teises su teisėmis į pajamų srautą, ir šių teisių mastas priklauso nuo to, kokia kapitalo dalis priklauso titulo savininkui.

2. Juridinio asmens teorijos įtaka akcininko teisių turiniui

2.1. Juridinio asmens sąvokos transformacija

Akcininko teisių į bendrovės turtą problema susijusi su juridinio asmens teorija. Kaip žinoma, yra keletas juridinio asmens fenomeną aiškinančių teorijų. Pavyzdžiui, kolektyvinė teorija, juridinį asmenį aiškinanti kaip kolektyvinės žmonių veiklos organizavimo būdą. Tačiau ši teorija negali paaiškinti tokių reiškinių, kaip vieno asmens bendrovė, vieno asmens dalyvavimas vienu metu keliose bendrovėse, juridinio asmens atsiradimo iš tam tikslui skirto kapitalo ir t. t.

Išskiriami tokie pagrindiniai juridinio asmens bruožai, svarbūs mūsų nagrinėjamai finansinio turto problemai:

1. Juridinio asmens savarankiškumas, galėjimas savo vardu įgyti teises ir pareigas;
2. Juridinis asmuo turi savarankišką valią, nesutampančią su atskirų jo dalyvių bei jam priklausančių asmenų valia;
3. Juridinis asmuo turi savo turtą, atskirtą nuo jo dalyvių turto;
4. Juridinis asmuo pagal savo prievoles atsako savuoju turtu;

Žinoma, visi šie juridinio asmens bruožai yra santykiniai. Juridinio asmens supratimas atsirado istoriškai plėtojantis juridinio asmens institutui. Juridinio asmens institutas tapo itin reikalingas kuriant juridinį kapitalo koncentracijos mechanizmą. Kapitalo koncentracijos funkcija yra ypač akivaizdi akcinėse bendrovėse.

Akivaizdu, kad juridinio asmens instituto atsiradimą bei įsitvirtinimą lėmė ekonominė būtinybė, todėl juridinio asmens sąvoka yra išvesta ne iš minėtųjų bruožų, būdingų visiems juridiniams asmenims, bet iš ekonominio šių bruožų tikslingumo.

Kadangi gana ilgą laiką pagrindinė juridinio asmens funkcija buvo atskirų asmenų kapitalų (nuosavybės) koncentracija, viena pagrindinių juridinio asmens charakteristikų buvo laikoma tai, kad tai yra bent keleto žmonių organizacija. Šiuo metu toks juridinio asmens apibūdinimas sulauktų rimtų prieštaravimų. Esmė ta, kad visiškai įprastu reiškiniu tapo vieno dalyvio juridiniai asmenys (*one man company, la societe unipersonnelle, Einmanngesellschaft*). Pavyzdžiui, Vokietijoje aštuntojo dešimtmečio pradžioje tokios įmonės sudarė apie 22 procentus [8, p. 23]. Nors daugelis tradicinės teisės šalininkų prieštarautų vieno dalyvio juridiniam asmeniui, motyvuodami tuo, kad juridinio asmens esmė yra kolektyvinis susivienijimas, tačiau verčiami stambaus kapitalo ekonominių reikmių iš pradžių teismų praktika, vėliau teisės doktrina, o dar vėliau ir įstatymas pripažino vieno dalyvio juridinius asmenis. Taip viena pagrindinių juridinio asmens instituto funkcijų tapo verslo rizikos apribojimas.

Taigi juridinio asmens institutas kilo iš ekonominės apyvartos reikmių kaip būdas apriboti dalyvių atsakomybę tam tikrai veiklai skirtais turтинiais aktyvais. Todėl juridinio asmens esmė yra dalies savininko turto atskyrimas, taip nustatant tokio atskirto turтинio komplekso (juridinio asmens) prievolinių santykių rizikos ir atsakomybės ribas. Taip juridinį asmenį aiškina *fikcijos teorija* [9, p. 182].

2.2. Akcinė bendrovė yra fikcija

Fikcija yra juridinis instrumentas, būdas sureguliuoti tam tikrus reiškinius, susiformavusius vėliau nei teisės sistema. Fikcijos tikslas – įtraukti į juridinę sferą tam tikrus visuomeninius santykius ir kartu išsaugoti teisės sistemos stabilumą ir sveikumą. Fikcijos rodo juridinės ir ekonominės sferų netapatumą. Taigi fikcijos sureguliuoti faktiniai santykiai negali paaiškinti ir atspindėti jų juridinės formos esmės.

Kaip nurodė JAV aukščiausiasis teismas, „*Korporacija* – tai dirbtinis darinys, nematomas, neapčiuopiamas ir gyvuojantis tik dėl įstatymo“ [10, p. 134]. Taigi šios fikcijos esmė yra ta, kad juridinis asmuo nagrinėjamas kaip *kvazipersona*, kvazifizinis asmuo. Viena vertus, fikcijos būdu į juridinę sferą įvedami ūkinėje sferoje jau nusistovėję santykiai, kita vertus – atsiranda šleifas nenumatytų padarinių, teisinių problemų, susijusių su tuo, kad šiam dirbtiniam dariniui automatiškai priskiriami asmeniui būdingi požymiai. Ir nors kai kurie autoriai teigia, kad „akcininkai yra verslininkai, veikiantys apyvartoje juridinio asmens vardu“ [11, p. 162], tačiau iš tikrųjų bendrovės dalyviai arba turi mažai įtakos bendrovės veiklai, o jų dalyvavimas susiveda į kapitalo personifikacijos funkciją, arba yra vienasmeniai bendrovės savininkai ir valdytojai.

Dauguma angliškų bendrovių teisės vadovėlių kaip pavyzdį pateikia žinomą 1897 m. UAB „*Salomon v Salomon ir Co.*“ precedentą. Ši byla rodo, kaip Anglijos teismai pripažįsta vienasmenes korporacijas. Minimo precedento faktai yra tokie: P. Salomonas perleido savo įmonę savo paties įsteigtai kompanijai „*Salomon ir Co.*“. Be jo paties, tos kompanijos akcininkai buvo jo žmona ir penki jų vaikai. Iš 2007 kompanijos „*Salomon ir Co.*“ akcijų, kurių nominali vertė buvo po vieną svarą sterlingų, 2000 akcijų nuosavybėn gavo pats Salomonas už kompanijai perduotą turtą, likusios 7 akcijos buvo padalintos kitiems šeimos nariams. Salomono nuomone, kompanijai perduotas turtas buvo vertas daug daugiau nei gautos akcijos, todėl jis savo vardu įformino 10 000 svarų sterlingų paskolą kompanijai įkeisdamas visos kompanijos turtą. Po metų kompanija dėl nemokumo bankrutavo. Kreditoriai kreipėsi į ją, reikalaudami padengti skolas, tačiau Salomonas turėjo pirmumą prieš kitus kreditorius, nes jam buvo įkeistas kompanijos turtas. Tuomet kreditoriai kreipėsi į teismą, įrodinėdami, kad kompanija „*Salomon ir Co.*“ bei atsakovas Salomonas yra tas pats asmuo, todėl kompanijos skolos yra ir atsakovo skolos.

Apeliacinis teismas, motyvuodamas tuo, kad kompanija Salomonui buvo tik įrankis pasinaudoti ribotos atsakomybės lengvatomis, patenkino kreditorių ieškinį. Tačiau Lordų rūmai pakeitė sprendimą. Teisėjas lordas Halsbury LC, motyvuodamas lordų rūmų poziciją, pasakė:

„Bet kokiam dirbtiniam teisės įrankiui svarbu tik tai, kad teisė turi jį pripažinti nesigilindama į motyvus, kuriais vadovavosi steigėjai. Įkurta kompanija turi būti traktuojama kaip bet kuris kitas savarankiškas asmuo. Net jei darytume prielaidą, kad Salomonas steigdamas kompaniją turėjo tikslą veikti pats kompanijos vardu, iš to negalima daryti išvados, kad tai prieštarauja bendrovių įstatymui“ [12, p. 9].

Taigi pateisindami vienasmenes bendroves autoriai prieina išvadą, kad šiuolaikiniam juridiniam asmeniui nebūtina nei atskira valia ar atskiri interesai, skirtingi nei jo dalyvių valia ar interesai [13, p. 60], užtenka tik tam tikru būdu atskirto turto. Toks juridinio asmens esmės paaiškinimas priveda prie pačios seniausios juridinio asmens teorijos – tai fikcijos teorija.

3. Akcininko teisių į bendrovės turtą teoriniai aspektai

3.1. Akcininko ryšys su kompanijai priklausančiu materialiu turtu

Bet kuri bendrovė pirmiausiai yra įsteigiama priskiriant jai tam tikrą turtą, nors formaliai ji laikoma įsteigta nuo registracijos momento. Turto priskyrimas bendrovei yra būtina sąlyga. Tai yra steigėjo (savininko) aktas, sandoris (jei yra daugiau nei vienas steigėjas – dvišalė arba daugiašalė sutartis) [9, p. 184].

Akcija (pajus) savo daiktine išraiška yra bendrovės turto dalis, todėl priklausytų pačiai bendrovei, o ne akcininkui [1, p. 138]. Akcininkas, beje, neturi į bendrovę ir reikalavimo teisės, kadangi bendrovė pateikus akciją neprivalo jos apmokėti. Akcininkas gali tą akciją perleisti arba palikti testamentu, tačiau jis negali to turto atgauti iš bendrovės, kol ji veikia, kadangi jo santykis su bendrove ne kaip kreditoriaus ir ne kaip paslaugos davėjo – akcininkas yra akcijos savininkas. Akcija išreikšta nuosavybės teisė išsiskiria tik tuo, kad yra ne daiktinė, o finansinė, ne materialinė, o nematerialinė.

Vieni autoriai gina „akcininkų demokratijos“ teoriją, pagal kurią akcininkas yra akcijos savininkas, o bendrovė yra turto savininkas. Šios teorijos šalininkai įrodinėja, kad akcininkai įgyvendina savo nuosavybės teisę balsuodami susirinkimuose ir taip dalyvaudami ją valdant. Valdybos, administracijos vadovo įtaka bei tiesioginis turto valdymas yra šios teorijos šalininkų neigiamas, ignoruojamas, nepastebimas. „Nors direktoriai turi bendrus įgaliojimus valdyti bendrovę, tačiau tik akcininkai turi realią galimybę priimti svarbiausius bendrovei sprendimus, nes jie renka kitus valdymo organus bei juos kontroliuoja“ [14, p. 285].

Tačiau ir šios teorijos šalininkai turėtų sutikti, kad smulkieji akcininkai yra eliminuojami iš tokio valdymo, nes jų nuomonė neturi jokios realios įtakos, todėl jie dažniausiai net neina į akcininkų susirinkimus.

Kitos teorijos šalininkai pagrįstai teigia, kad realiai bendrovės turtą valdo ne „akcininkų kolektyvas“, o „valdytojų kolektyvas“. Kyla klausimas tik, ar tai bus stambūs akcininkai, ar formaliai išrinkti valdymo organai. Ir nors valdytojų kolektyvo nariai tampa faktiniais turto savininkais, tačiau, nepaisant to, neįgyja nei teisinio, nei doktrininio pripažinimo [1, p. 140].

Dvidešimtojo amžiaus ketvirtą dešimtmečio viduryje G. Ripertas pabrėžė, kad finansinė, komercinė nuosavybė negali vykdyti jokios naudingos funkcijos, nes turtas negali būti normaliai, ūkiškai valdomas, kai nuosavybės teisės subjektas ir valdymo subjektas nesutampa [15, p. 128]. Jam pritarė JAV teisininkas A. Berle, teigęs, kad nuosavybės valdymas atitolsta nuo pačios nuosavybės [16, p. 16].

Taigi abiem požiūriais pripažįstama, kad tikroji ekonominė galia prieinama tik tiems, kurie išsaugo galimybę naudotis turtu, tai yra realiems bendrovės turto valdytojams. Jie gali būti tiek formaliai išrinkti bendrovės valdymo organai, tiek kontrolinį akcijų paketą turintys savininkai.

„Akcininkų demokratijos“ teorijos šalininkai aiškina, kad pasikeičia tik akcinės nuosavybės subjektų sudėtis, o pati nuosavybė išlieka, nors smulkieji akcininkai neturi jokios realios įtakos įmokėtam turtui. Tuo tarpu šios koncepcijos priešininkai numato visišką nuosavybės teisės likvidavimą, kaip neišvengiamą jau prasidėjusio proceso padarinį, pereinant nuo proprietarinio (lot. *proprietas* – nuosavybė) ūkininkavimo link technokratinio.

Aiškinant, kas yra akcinis kapitalas, pereinama nuo nuosavybės socialinės funkcijos link daiktinės ir finansinės nuosavybės išskyrimo, negana to, iki socialinės funkcijos be jokios nuosavybės. Štai JAV teisininkas B. Schwartzas 1965 m. nuosavybę aiškino per socialinį interesą. Jis teigė: „Visuomenė siekdama ekonominio ir socialinio progreso yra suinteresuota užtikrinti nuosavybės apsaugą tiek, kiek ši fundamentinė teisė patenkina šį socialinį interesą“ [17, p. 233]. Vis dėlto kyla abejonių ir dėl šių teiginių, kadangi jei visuomenę atspindi socialinis interesas, tai nuosavybės teisės substratą atspindi tik savininko asmeninis interesas.

3.2. Bendrovės steigimo akto prigimtis

Turto priskyrimo bendrovei momentu tarp bendrovės ir įsteigusio ją savininko atsiranda teisiniai santykiai, kuriuos būtina išsamiai išnagrinėti.

Šiuo atveju galimi du aiškinimo variantai.

Pirmuoju atveju savininkas, įsteigdamas bendrovę, neišleidžia bendrovės iš savo turtinės sferos ir kartu išplečia savo turtinę sferą, antruoju atveju – savininkas atskiria dalį savo turto ir pilnai jį perduoda bendrovei bei mainais įgyja tam tikras teises atskirtojo turto atžvilgiu. Pirmuoju atveju, kadangi savininko turto dalis neatskiriama, tai ir pagal bendrovės priedoles jis turėtų atsakyti pats. Kai savininkas dalyvauja daugelyje bendrovių, jis jau nesugeba išreikšti savo valios šioms bendrovėms priimant sprendimus, ir todėl jo atsakomybė dėl juridinio asmens prievolių praranda pagrindą, kadangi turtas yra tik civilinės atsakomybės bazė, o pagrindas yra veiksmai, savininko aktas.

3.2.1. Ar bendrovės steigimo aktas yra sandoris?

Bendrovės turtas pripažįstamas jos nuosavybe, o tai reiškia, kad bendrovės turtas ir jos steigėjo turtas atskiriami. Atrodytų, kad savininkas pagal sutartį mainais į savo turtą, perduotą bendrovei, gauna tam tikras teises bendrovės atžvilgiu. Analogija su sutartimi atrodytų visai pateisinama, bet visgi netikslu.

Pirmiausiai, steigėjo teisių apimtis ir turinys visiškai neadekvatūs perduotam turtui, be to, iš steigimo santykio yra pašalintas bet koks ekvivalentiškumas. Žinoma, kai kurios suteiktos teisės steigėjui (teisė į dividendą, teisė dalyvauti valdant ir t. t.) yra kiekybiškai įvertinamos, tačiau išreiškiamos ne ekvivalentu, o proporcijomis. Būtų galima teigti, kad čia toks atvejis, kai dalys yra prilyginamos viena kitai, tačiau prilyginami ne sutarties kontrahentai – bendrovė ir steigėjas, bet steigėjai vienas kitam. Tuo tarpu steigėjo ir bendrovės santykiai negali būti prilyginami, nes steigėjas bendrovei atiduoda kur kas daugiau nei iš jos gauna, beje, gali būti ir atvirkščiai. Todėl šiems santykiams labai toli iki mainų.

Kita vertus, būtų galima atrasti, kad savininkas perduoda savo turtą mainais į tiek pat sumažėjusią riziką. Tačiau rizika bet koku atveju negali būti daiktas. Dėl šių priežasčių steigėjo įgyjamos teisės yra sunkiai kvalifikuojamos.

Antra, savininkui (steigėjui) bendrovės steigimo momentu kontrahentas yra ne toks pat asmuo, kaip turintis valią subjektas, o kažkas, įgyjantis valią vėliau ir iš šalies, beje, pirmiausiai iš to paties steigėjo. Negana to, šis asmuo steigimo momentu dar iš viso neegzistuoja. Tuo tarpu įprastas juridinis pagrindas atsirasti teisėms iš sutarties yra tinkama jos dalyvių valios išraiška. Jeigu tai laikytume vienašaliu sandoriu, tai juo galima tik kažką perduoti, bet negauti teisių.

Iš to matyti, kad nors steigėjų teisės yra santykinės¹, steigimo santykiai neabejotinai negali būti vienareikšmiai priskiriami prie prievolių.

Tai tik pabrėžia, kad steigėjų teisių konstrukcija yra ypač sudėtinga ir sunkiai paaiškinama teisinė kolizija.

3.2.2. Daiktiniai akcininko teisių į bendrovės turtą bruožai.

Nors Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 2.48 straipsnis numato, kad juridiniai asmenys turtą valdo, naudoja ir juo disponuoja nuosavybės teise, o 2.45 straipsnis numato, kad „juridinio asmens dalyvis yra asmuo, <...> kuris nors neišsaugo nuosavybės teisių į juridinio asmens turtą, bet įgyja prievolių teisių ir (ar) pareigų, susijusių su juridiniu asmeniu“, teisinėje literatūroje autorių yra diskutuojama dėl dalies savininko teisių, tai yra teisės valdyti ir naudoti turtą perdavimo į įmonės įstatinį kapitalą kaip savininko teisių išskaidymo bei bendrovės teisių į dalyvių perduotą turtą priskyrimo prie daiktinių teisių [9, p. 191].

Iš tikrųjų, kokias gi teises įsteigta akcinė bendrovė įgyja į steigėjų perduotą turtą? Ar tai yra tik valdymo ir (arba) naudojimo teisės, nes laisvai disponuoti įstatiniu kapitalu bendrovė negali?¹ [18]. Galbūt labiausiai panaši į šią teisę klasikinė daiktinė teisė būtų uzukfrukto teisė.

¹ Tai yra santykis su konkrečia bendrove (juridiniu asmeniu), o ne su neapibrėžta subjektų grupe, kaip būdinga absoliučioms teisėms.

Bendrovės steigėjų teisės taip pat daugeliu požymių panašios į daiktines teises. Tokiais daiktinių teisių kokybiniais požymiais pasižymi akcininko teisė į dalį įmonės turto, likusio ją likvidavus (CK 1.102 str.) [19], uždarytųjų akcinių bendrovių akcininkų pirmenybė įsigyti bendrovės akcijas (akcinių bendrovių įstatymo 49 str. 11 d.) [18], balsavimo ypatumai visuotiniuose akcininkų susirinkimuose priimant ypač svarbius bendrovei nutarimus [18]². Nemažai akcininko santykio su bendrovės turtu panašumų galėtume įžvelgti lygindami jas su bendrosios dalies nuosavybės teisiniais santykiais.

Diskusijos dėl prievolinės ar daiktinės akcininko teisių į bendrovės turtą prigimties kyla pirmiausiai dėl civilinės teisės sistemos dualizmo, tai yra visų civilinių teisinių santykių skirstymo į daiktinius ir prievolinius.

¹ Akcinių bendrovių įstatymo 39 straipsnio 4 dalis numato, kad bendrovės kapitalui tapus mažesniai nei 3/4 įstatuose numatyto įstatinio kapitalo, visuotiniame akcininkų susirinkime turi būti priimtas nutarimas mažinti įstatinį kapitalą arba padengti šį skirtumą papildomais įnašais.

² Lietuvos Respublikos akcinių bendrovių įstatymo 29 straipsnio 5 dalies 1 punktą ir 32 straipsnio 3 dalis numato specialią stebėtojų tarybos ir valdybos rinkimo visuotiniame akcininkų susirinkime tvarką, kuria siekiama užtikrinti galimybę smulkiesiems akcininkams išrinkti savo deleguotus kandidatus į bendrovės valdybą.

Lietuvos Respublikos akcinių bendrovių įstatymo 29 straipsnio 5 dalies 2 punktą numato svarbesnius nutarimus, kurie gali būti priimami visuotiniame akcininkų susirinkime ne mažesne kaip 2/3 dalyvaujančių susirinkime akcininkų balsų dauguma: tai teisė keisti ir papildyti įstatus, didinti ir mažinti įstatinį kapitalą, nustatyti išleidžiamų akcijų rūšį, klasę, skaičių, minimalią emisijos kainą, išleisti konvertuojamąsias obligacijas, likviduoti ir reorganizuoti bendrovę, sudaryti rezervus, spręsti dėl didelių bendrovės sandorių.

Lietuvos Respublikos akcinių bendrovių įstatymo 29 straipsnio 5 dalies 3 punktą numato, kad nutarimas dėl akcininkų pirmumo teisės įsigyti bendrovės akcijų atšaukimo gali būti priimamas visuotiniame akcininkų susirinkime ne mažesne kaip 3/4 dalyvaujančių susirinkime akcininkų balsų dauguma.

3.3. Civilinės teisės dualizmas

Bet kokiam civilinės teisės institutui paaiškinti ir suprasti itin svarbi civilinės teisės dualizmo problema, tai yra civilinės teisės skirstymas į daiktinę bei prievolinę teises ir institutus¹. Dualizmo esmė – nepalenkiamas jo griežtumas, tai yra negalimumas bet kokiai teisei būti ir vienu, ir kitu. Kiekvienos teisės kaip ir kiekvieno ginčo dėl teisės likimas pirmiausiai priklauso nuo to, kokia tai teisė – daiktinė ar prievolinė. Šis skirstymas, beje, būdingas beveik visoms teisės sistemoms, pradedant nuo romėnų teisės ieškinių skirstymo *in rem* ir *in personam*. Anglosaksų teisės sistemoje šis skirstymas nėra toks ryškus, nes iš viso daug silpniau apibrėžta visa teisės sistema. Pavyzdžiui, V. Ansonas „Sutarčių teisėje“ cituoja Blekstono teiginį, kad sutarčių teisė yra nuosavybės teisės dalis [20].

Ontologiškai šią dichotomiją turbūt galima išvesti iš principinio žmogaus ir daikto neatapatumo. Istoriskai ši problema dažnai įgauna diskusijos dėl daiktinės ir prievolinės teisės pirmenybės arba subordinacijos formą ir paprastai jau pradinėse pozicijose pripažįstamas daiktinių teisių primatas bet kokių kitų turtinių teisių atžvilgiu. Daiktinių teisių prioritetą matyti ir iš to, kad kai kurios savo prigimtimi prievolinės teisės naudojami daiktinių teisių fikcija, ypač juridiskai konstruodamos nematerialiuosius daiktus „teisės į teisę“ pagrindu.

Egzistuoja nuomonių, kad reikėtų atsisakyti principinio civilinės teisės skirstymo tik į daiktinę bei prievolinę teisę, kad, pavyzdžiui, teisiniai santykiai dėl pinigų ir vertybinių popierių iš viso nepriskirtini nei daiktinei, nei prievolinei teisei [21, p. 116, 118], o yra daiktinės bei prievolinės teisių integracijos bei naujai susiklosčiusių ekonominių santykių padarinys. Hėgelis taip pat teigė, kad teisių skirstymas į daiktines ir prievolines yra nesusipratimas [22, p. 102].

Pasak K. I. Sklovskio, teisinėje literatūroje paplitęs nuosavybės teisinio santykio aiškimas kaip santykio tarp aktyvaus (turinčio daiktinę teisę) subjekto ir visų kitų pasyvių subjektų, privalančių susilaikyti nuo daiktinės teisės pažeidimo, formaliu juridiniu požiūriu, yra dirbtinis ir nekorektiškas, nes prievolė, kurioje yra neapibrėžtas įpareigotų asmenų skaičius, iš viso yra negalima [9, p. 56]. J. K. Tolstojus pažymi, kad vis dažniau pasigirsta nuomonių, kad nuosavybės subjektinė teisė nesuponuoja teisinės pareigos, kad nuosavybės teisiniai santykiai iš viso yra tik dirbtinės konstrukcijos, atitrūkusios nuo realaus gyvenimo. I. A. Pokrovskis taip pat pažymi prievolinės teisės sudaiktėjimą. Jeigu primityvios prievolės esmė buvo asmeninis skolininko ir kreditoriaus santykis, dėl kurio skolininkas tapdavo atsakingas, netgi pavaldus pastarajam, o turtinė prievolės pusė visai neturėjo reikšmės, tai vėlesnė prievolių santykių raida laipsniškai lengvino asmeninę skolininko atsakomybę iki visiško jos atsisakymo. Svarbiausiu prievolės elementu tampa turtinė pusė. Tai pasireiškia tuo, kad skolos išieškojimas perkeliamas nuo asmens į jo turtą. Ūkinėje apyvartoje į skolą imama žiūrėti kaip į skolininko turto sudėtinę dalį: reikalavimas sudaro dalį kreditoriaus turto (aktyvas), o skola sumažina skolininko turtą (pasyvas). Taip skolininko asmenybė išnyksta už jo turto [23, p. 240]. „Prievolė apriboja ne skolininko valią, o jo turtą. Skola yra tik jo turto, o ne jo laisvės sumažėjimas. Teisė į skolą yra dalis turtinės teisės“ [24, p. 36]. Dėl šių priežasčių prievolė tapo civilinių teisių bei apyvartos objektu.

Praktiškai šis teisės dualizmas pasireiškia bei yra ypač svarbus ginant pažeistas teises. Vindikacinis ieškinys yra daiktinis ieškinys, ir jį galima pareikšti, kai šalių nesieja jokie sutartiniai įsipareigojimai, taigi ieškovas gina tik savo teisę į daiktą. Šalių tokiame ginče nesieja joks kitas teisinis ryšys – tik daiktas. Jeigu savininkas galėtų pareikšti tokį ieškinį net ir asmenims, su kuriais jį sieja sutartiniai santykiai, kilus ginčui savininkas įgytų tokį akivaizdų prioritetą, kad bet kokie sutartiniai daikto perleidimo sandoriai būtų negalimi ir iš visos daiktų apyvartos liktų tik patys paprasčiausi pirkimo–pardavimo sandoriai. Gajus ieškinių skirstymas į daiktinius ir asmeninius vis dėlto yra pagrįstas. Asmeninis ieškinys yra formuluojamas taip, kad iš atsakovo reikalaujama kažką perduoti ar padaryti. Daiktinis ieškinys formuluojamas

¹ Pačiu bendriausiu požiūriu, daiktinę teisę galima apibūdinti kaip absoliučią asmens teisę į daiktą. (Civilinė teisė. – Kaunas, 1997. P. 235). Prievolinė teisė yra nukreipta į konkretų asmenį ar asmenis, tai yra teisė reikalauti įvykdyti bei patenkinti tam tikrą turtinį interesą. Nors prievolės dažnai yra dėl daiktų, bet tai visuomet yra reikalavimas asmeniui.

taip, kad daiktas yra savas. Taigi jei daiktiniame ieškinyje yra reikalaujama savo daikto, tai negali būti reikalaujama perduoti jį nuosavybėn. Taigi šios teisės gynimas yra visai kitos rūšies.

Todėl siekiant paaiškinti ar išspręsti vieną teisinę problemą nereikėtų skubėti atsisakyti civiliniu teisės pagrindu įtvirtinto teisės dualizmo.

3.4. Lietuvos Civiliniame Kodekse įtvirtinta įstatymų leidėjo pozicija, kad akcininkas neišsaugo nuosavybės teisių į bendrovės turtą, bet įgyja prievolinių teisių ir pareigų, susijusių su juridiniu asmeniu

Akivaizdu, kad gana aiškiai apibrėžta įstatymų leidėjo pozicija, išreikšta Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 2.45 straipsniu, kuri prioritetu laiko nepajudinamą teisės sistemą, skirstančią visas civilines teises į daiktines ir prievolinių, neišsprendžia problemos, atsiradusios dėl tokių teisinių reiškinių, kaip prievolinių ir daiktinių teisių dichotomija ir juridinio asmens fenomenas, nesuderinamumo, ir dėl to kyla akcininko turtinių teisių į bendrovės turtą prigimties problema. Ši problema galėtų būti sprendžiama ne ieškant formuluotės, priešingos nei Civiliniame kodekse numatyta norma, bet labiau detalizuojant šių santykių reguliavimą. Žinoma, nereikia tikėtis, kad ši problema gali būti išspręsta vien tik reguliavimu. Vien tik prievolinės teisės (kaip, beje, ir vien tik daiktinės teisės) normų taikymas akcininko konfliktiniuose santykiuose su bendrove ne visada bus sėkmingas.

Nors įstatymas suformulavo bendrą požiūrį, kad akcininko teisės, susijusios su įsteigta bendrove, yra prievolinės, šios prievolinės teisės ir pareigos nėra tipiškos nei savo turiniu, nei atsiradimo pagrindais. Pavyzdžiui, akcininkų teisė į dividendą yra prievolinė bendrovės pareiga, nes Lietuvos Respublikos akcinių bendrovių įstatymo 62 straipsnio 2 dalis numato, kad akcininkas, kaip bendrovės kreditorius, turi teisę išreikalauti iš jos dividendą, paskelbtą akcininkų susirinkimo. Kadangi dividendai gali būti išmokami tik pinigais (akcinių bendrovių įstatymo 62 str. 6 d.) [18], tai yra piniginė prievolė, tačiau sunku nustatyti, ar prievolė yra sutartinė, ar nesutartinė, kadangi akcininkų santykiai su bendrove savo prigimtimi yra panašūs į sutartinius tik bendrovės steigimo momentu. Beje, bendrovės steigimo sutartis galėtų būti kvalifikuojama kaip steigėjų jungtinės veiklos sutartis dėl bendrovės steigimo [25, p. 13]. Taigi įsteigus bendrovę ši sutartis turėtų pasibaigti, nes tikslas pasiektas – bendrovė įsteigta (sutartis įvykdyta). Mažai įtikinamas atrodytų ir menamos sutarties tarp akcininko ir bendrovės konstravimas akcininkui įsigijus akcijų, nes tokiu atveju jis akcijas paprastai įsigyja iš kito akcininko, o ne iš bendrovės. Todėl negalime laikyti sutartinėmis tų teisių, kuriomis nėra tinkamai išreikšta abiejų šalių valia. Dar netikslesnis būtų požiūris, kad šios prievolės yra nesutartinės, nes esant normalioms sąlygoms šios prievolės pagrindas yra atitinkamas dalyvio sandoris kartu su kitais juridiniais faktais, kuriais siekiama įgyti tam tikras teises bendrovės atžvilgiu. Taigi akcininko ir bendrovės prievolinių teisinių santykių prigimtis yra sunkiai paaiškinama.

4. Akcininko teisių į bendrovės turtą problemos praktiniai aspektai

4.1. Nepaisant įstatymo nuostatų, akcininkai į bendrovės turtą žiūri kaip į savąjį

Iš tiesų šių santykių pagrindinė problema bei akcininko ir bendrovės interesų konflikto priežastis yra ta, kad sprendžiant problemas dėl realaus bendrovės turto mažėjimo ar didėjimo, nepaisant įstatymų leidėjo nustatyto steigėjo ir bendrovės turto atskyrimo pozicijos, steigėjas į bendrovės turtą žiūri kaip į savąjį. Tai gerai iliustruoja ieškovo J. Čepurnos ieškinys atsakovams E. Grigūnaitei, V. Kuokščiui, A. Malašinskui ir V. Meržvinskui, 2000 m. vasario 7 d. išspręstas Lietuvos Aukščiausiojo Teismo. Ieškovas kreipėsi į teismą nurodydamas, kad 1995 m. spalio 23 d. UAB „Tūkstantis smulkmenų“ akcininkų susirinkime atsakovai, turėdami 88 proc. bendrovės akcijų, priėmė nutarimą perduoti parduotuvę, kurios rinkos kaina yra 107 740–213 5480 Lt, už 120 000 Lt. Ieškovas nurodė, kad pardavus parduotuvę rinkos kaina, jis būtų gavęs vidutiniškai 6930 Lt. Visų trijų instancijų teismai nurodė, kad akcininkai

yra tik akcijų savininkai, todėl ieškovas nepagrįstai reikalauja išieškoti jo suskaičiuotus nuostolius, o parduotuvės rinkos kainos nustatymas šioje byloje neturi teisinės reikšmės [26].

Tuo tarpu kitoje byloje – pagal Vilniaus miesto valdybos (akcininko) ieškinį atsakovams UAB „Sangreta“ ir Silvai Jasiulionienei dėl bendrovės patalpų pardavimo už 100 000 Lt, nors jų rinkos vertė buvo 435 297 Lt, 2000 m. kovo 29 d. Lietuvos Respublikos Aukščiausiasis Teismas konstatuoja, kad bendrovę ir jos valdymo organus sieja fiduciariniai, tai yra tarpusavio pasitikėjimu grindžiami santykiai, todėl visi bendrovės organai privalo veikti išimtinai bendrovės interesais. Vienokių ar kitokių asmeninių interesų turėjimas neatleidžia bendrovės valdymo organo nario nuo jo fiduciarinės pareigos veikti išimtinai bendrovės interesais. Jeigu jis to negali, apie tai informavęs kitus bendrovės valdymo organus, jis privalo nusišalinti nuo klausimo, dėl kurio kyla konfliktas, sprendimo. Šioje byloje Lietuvos Aukščiausiasis Teismas įpareigojo teismą, kuris nagrinės šią bylą iš naujo, išsiaiškinti, kokia buvo tikroji parduotų patalpų rinkos vertė, bei nustatyti, ar nebuvo konflikto tarp S. Jasiulionienės, kaip bendrovės akcininkės, ir jos, kaip bendrovės valdybos pirmininkės, interesų; ar ji atskleidė interesų konflikto faktą kitiems valdybos nariams ir akcininkams; ar tikrai ji veikė išimtinai bendrovės interesais [27].

Akcininkų ieškinių dėl bendrovės valdymo organų priimamų sprendimų skaičius Lietuvos teismuose didėja, tačiau dar toli gražu neatspindi realios padėties, nes remiantis galiojančiais įstatymais ir teismų praktika akcininkų teisės (ypač smulkiųjų) ginamos silpnai, nors tiek įstatymai, tiek teismų praktika per paskutinius metus turi tendenciją keistis, suteikiamos vis didesnės garantijos ir galimybės akcininkams dalyvauti valdant bendrovę ir apginti savo teises.

Beje, iki 1998 m. akcininkai tokius ieškinius galėjo reikšti labai ribotai, kadangi bylose, kuriose buvo ginčijamas bendrovės sandoris, akcininkas buvo laikomas netinkama šalimi. Štai 1995 m. gruodžio 20 d. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo apžvalgos „Dėl įstatymų taikymo teismų praktikoje nagrinėjant civilines bylas, kuriose paskolos sutarčių įvykdymas užtikrintas įkeitimo, laidavimo bei garantijos sutartimis“ 4 dalyje teismas nurodė, kad sandorius gali ginčyti tik materialinio teisinio santykio dalyviai – sutarties šalys. Akcininkai yra tik akcijų, o ne bendrovės turto savininkai. Akcininkas nėra bendrovės vardu sudaryto sandorio subjektas, iš šio sandorio neatsiranda jo civilinės teisės ar pareigos, todėl jis teisės reikšti ieškinį neturi. Savo teises jis įgyvendina per visuotinį akcininkų susirinkimą.

1998 m. balandžio 17 d. įsigaliojus Lietuvos Respublikos akcinių bendrovių pakeitimams ir papildymams buvo išplėstos akcininkų, ypač smulkiųjų, turtinės ir neturtinės teisės. Buvo įtvirtinta bendrovės akcininko teisė skųsti teismui direktoriaus sudaromus sandorius, viršijančius jo kompetenciją, normalią ūkinę riziką, bei reikalauti atlyginti dėl tokio sandorio patirtą žalą [28, 29 str. 11 d.].

Stambieji akcininkai naudodamiesi turima balsų dauguma bendrovių įstatuose neretai numatydavo punktus, ribojančius smulkiųjų akcininkų turtines ir neturtines teises. Įstatymas [28] uždraudė bendrovės įstatuose riboti Akcinių bendrovių įstatymu nustatytas akcininkų turtines ir neturtines teises bei numatyti bet kokias papildomas akcininkų turtines teises. Pavyzdžiui, byloje pagal R. Adomavičiaus ieškinį atsakovui UAB „Valstiečių laikraštis“, dalyvaujant trečiajam asmeniui A. Okmanienei, dėl UAB „Valstiečių laikraštis“ įstatuose numatyto punkto, teigiančio, kad akcininkas gali perleisti akcijas kitam akcininkui tik gavęs valdybos sutikimą. R. Adomavičius pirkė iš minėtos uždarnosios akcinės bendrovės akcininkės A. Okmanienės akcijų, tačiau nebuvo įregistruotas kaip akcininkas, nes šiam sandoriui nebuvo gautas valdybos sutikimas. Lietuvos Aukščiausiasis teismas 2000 m. spalio 9 d. nutartimi konstatavo, kad uždarnosios akcinės bendrovės įstatuose gali būti nustatoma, jog jos akcijų savininkas gali parduoti ar kitaip perleisti dalį savo akcijų kito asmens nuosavybėn tik gavęs valdybos sutikimą. Tačiau nesutikti perleisti akcijas galima tik tada, kai dalies akcijų perleidimas padidina akcininkų skaičių daugiau, negu nustatyta akcinių bendrovių įstatyme, tai yra, kai pardavus dalį akcijų akcininkų tampa daugiau kaip 50 [29].

Vis dėlto ne tik didėjantis akcininkų ieškinių, bet ir bankrutuojančių komercinių bendrovių skaičius rodo, kad steigėjai, akcininkai dažnai neranda efektyvaus būdo kontroliuoti ir valdyti bendrovę. Nepaisant to, kad įstatyme buvo įtvirtinta nuostata, jog direktorius atlygina

savo veiksmais padarytą žalą bendrovei (Akcinių bendrovių įstatymo 38 str. 13 d.) [18], norimas rezultatas nepasiekiamas. Prarastas turtas tokiu būdu nebuvo ir negali būti sugražintas. Iš tikrųjų daugeliu atvejų esant dideliems nuostoliams vargu ar realu, kad direktorius juos padengs iš savo turto, netgi neatsižvelgiant į tai, kad, paprastai direktoriai sudaro darbo sutartis su bendrove ir darbo įstatymai žalos atlyginimo klausimus reguliuoja kiek kitaip. Todėl akivaizdu, kad asmeninės vadovų atsakomybės institutas yra nepakankamas užtikrinti, kad žala bendrovei ar akcininkams būtų pilnai padengta, todėl netenkina civilinės apyvartos reikmių.

Išvados

Apibendrinus straipsnyje išdėstytą teorinę ir praktinę medžiagą dėl akcininko teisių į bendrovės turtą prigimties būtų galima daryti tokias esmines išvadas:

1. Akcija yra viena iš finansinio turto rūšių, o finansinio turto apyvartos lyginamasis svoris palyginti su kitomis turto rūšimis Lietuvoje kaip ir visame pasaulyje turi tendenciją didėti, todėl didėja ir finansinio turto apyvartos teisinio reguliavimo aktualumas.

2. Tradicinė nuosavybės teisės bei kitų civilinės teisės institutų samprata, įtvirtinta teisės aktuose, jau nebepatenkina ekonominės apyvartos reikmių. Todėl tokiomis teisinėmis fikcijomis, kaip „juridinis asmuo“, „akcija“ siekiama sureguliuoti visuomeninius–ekonominius santykius, peržengiančius tradicinės teisės sistemos ribas.

3. Lietuvos įstatymų leidėjas akcininkų teises į bendrovės turtą priskiria prie prievolinių teisinių santykių, tačiau teorinė šių santykių analizė rodo, kad tai nėra įprasti prievoliniai santykiai. Šių santykių negalima būtų priskirti nei prie prievolinių, nei prie daiktinių, todėl ir teisinis šių santykių reguliavimas yra labai nevienareikšmis.

4. Kad iš šių santykių kyla praktinių problemų, įrodo didėjantis akcininkų ieškinių teismuose bei bankrutuojančių bendrovių kiekis.

5. Neabejotina, jog į juridinę sferą įvedus naujus visuomeninius ekonominius santykius teisinės fikcijos padeda išsaugoti tradicinę teisės sistemą. Tačiau reikia pažymėti, kad fikcijos negali tarnauti tik tai pačiai teisės sistemai, todėl akcininkų teisių į bendrovės turtą turinį būtina detaliau teisiškai sureguliuoti.

6. Akivaizdu, kad vien tik detalus akcininko teisių į bendrovės turtą teisinis reguliavimas neišspręs dėl šių teisių prigimties sudėtingumo kylančių problemų, todėl būtina, remiantis užsienio šalių praktika bei Civiliniame kodekse įtvirtintais sąžiningumo, teisingumo ir protingumo principais, formuoti atitinkamą bendrovių teisės doktriną.

LITERATŪRA

1. **Иоффе О. С.** Избранные труды по гражданскому праву. – Москва, 2000.
2. **Duguit L.** Les transformations generale du droit civil. – Paris, 1921.
3. **Die Rechtsinstitute** des Privatrechts und soziale Funktion, 1928.
4. **Hedemann J.** Sachenrecht des burgerlichen Gestzbuches. – Berlin–Leipzig, 1924.
5. **Римское** частное право. – Москва, 1948.
6. **Eörsi G.** Comparative Civil (Private) Law. Law Types, Law Groups, the Roads of Legal Development. – Budapest, 1979.
7. **Саватье Р.** Теория обязательств. – Москва, 1972.
8. **Ilggen H. M.** Die Einmanggesellschaft als atypsiche Gesellschaftsform im deutschen und franzosishen Recht. – Köln, 1969.
9. **Скловский К. И.** Собственность в гражданском праве. – Москва, 2000.
10. **Платонова Н. О.** О правовом положении препринимательства корпорации в США // Хозяйство и право. 1997. № 1.
11. **Шершеневич Г. Ф.** Учебник торгового права.
12. **Bourne N.** Company law. – London, 1995.
13. **Goldstein H.** Trusts as Movables in the Conflicts of Law. A Comparative Study of the Laws of the United States and Germany, with Reference to the Laws of Belgium, France, Italy, and the Netherlands. – Köln, 1966.
14. **Lattin N.** The Law of Corporation. – Brooclyb, 1959.
15. **Ripert G.** Aspects juridiques du capitalism moderne. – Paris, 1946.
16. **Berle A.** The American Economic Republic. – New York, 1963.
17. **Schwartz B.** The Right of Property. – New York, 1965.
18. **Akcinių bendrovių įstatymas.** 2000 m. liepos 13 d. Nr. VIII–1835 // Žin. 2000. Nr. 64–1914.
19. **Lietuvos Respublikos** civilinio kodekso patvirtinimo, įsigaliojimo ir įgyvendinimo įstatymas. 2000 m. liepos 18 d. Nr. VIII–1864.
20. **Ансон В.** Договорное право. – Москва, 1984.
21. **Шкаринов И. А.** Теория денег: проблемы, которые ждут решения, 1997.
22. **Hegel G. W. F.** Teisės filosofijos armtai. – Vilnius, 2000.
23. **Покровский И. А.** Основные проблемы гражданского права. – Москва, 1998.
24. **Zom** „Systematische Rechtswissenschaft“.
25. **Верховный Суд РФ** и Пленум Высшего Арбитражного Суда РФ постановление от 1997 г. № 4/8 „О некоторых вопросах применения Федерального закона „Об акционерных обществах“ п. 3 // Вестник Высшего Арбитражного Суда РФ. 1997. № 6.
26. **2000 m. vasario 7 d.** Aukščiausiojo Teismo nutartis civilinėje byloje Nr. 3K–3–141/2000.
27. **2000 m. kovo 29 d.** Aukščiausiojo Teismo nutartis civilinėje byloje Nr. 3K–3–383/2000.
28. **1998 m. kovo 19 d.** įstatymo Nr. VIII–666 akcinių bendrovių įstatymo redakcija // Žin. 1998. Nr. 36–961.
29. **2000 m. spalio 9 d.** Lietuvos Aukščiausiojo Teismo nutartis civilinėje byloje Nr. 3K–3–976/2000.

The Issues of Nature of Shareholder's Rights to the Property of Corporation

Doctoral Candidate Julija Kiršienė

Law University of Lithuania

SUMMARY

The problem of the ownership rights of shareholder to the property of company is very important for the Lithuanian law science, practice and has a direct impact on the economy. The legislator stated in Civil Code of Lithuania (art. 2.45) that a shareholder does not save any ownership rights to the property of company, but only has liability rights and obligations related to the property of company. This position of legislator is not accurate enough from the theoretical point of view. The

issues of this article are whether the rights of shareholder to the property of company are ownership rights or liability rights, what is the theoretical and historical basis of every view, what are the practical consequences and how the doctrine and legal regulation should be developed.

Shares is the financial property of shareholder. In the article the historical development of the legal institute of financial property is shortly introduced. Company is a fiction of person as well as a share is the fiction of thing. The fiction of share derives from the fiction of juridical person. The fiction is an instrument for the including into the juridical sphere such phenomenons of economy and social life, that did not exist when the system of law was created in order to save the system of law. But fictions create new legal problems and demand very flexible and accurate approach to the arising legal problems. Otherwise, fictions begin to serve the law only, but not the objects of the law.

In the article the nature and features of shareholder's rights is theoretically analized and the conclusion of this analysis is that these rights have the features of ownership as well as the features of liability rights, so the relations of shareholders and company have to be regulated very accurately. On the other hand all problems could not be solved by regulation only, the role of courts putting in practice the laws and legal doctrine is very important.

